БУРТАС

Морт инӧдъяс йылысь быдӧнлы инана шыӧдчӧм да коми вужвойтыр

ООН-лӧн шуӧм серти
вужвойтырӧс доръян вояс
1995 – 2005

БУРТАС

𐍑𐍣𐍠𐍢𐍐𐍡

Морт инӧдъяс йылысь быдӧнлы инана шыӧдчӧм
да коми вужвойтыр

Комиӧн сёрнитысьлы уна рӧма небӧг
Став серпасыс А. Мошевлӧн

Сыктывкар
2001 во

ББК 67.412.1
Б 91

Небӧг лэдзан уджӧн юрнуӧдіс ***Н. Митюшева.***

1948 воын ООН вынсьӧдіс Морт инӧдъяс йылысь быдӧнлы инана шыӧдчӧм. Сэтчӧ чӧжӧма став мувывса мортвужлысь медбур оланногсӧ. Челядьлы гӧгӧрвоана роч шыӧдчӧмсӧ комиӧдісны **Н. Красильникова** да **И. Митюшев,** налы отсаліс **Л. Анисенкова**. Коми йӧзлӧн важ олӧмысь да польклорысь бӧрйӧм сюрӧсъяссӧ мӧвпыштісны-лӧсьӧдісны **И. Митюшев** да **А. Мошев**. Небӧгсӧ йӧзӧдӧма сы могысь, медым челядьлы да верстьӧлы петкӧдлыны мортлысь да вужвойтырлысь инӧдъяссӧ коми видзӧдласӧн. Небӧгас эм велӧдысьлы пасйӧдъяс да комиа-роча кывӧктӧд.

67.412.1
Б 91 **Буртас.** Морт инӧдъяс йылысь быдӧнлы инана шыӧдчӧм да коми вужвойтыр. – Киров – Сыктывкар, 2001. – 48 лб.

1207000000

ISBN 5-88186-360-7

Небӧгсӧ йӧзӧдӧм вылӧ сьӧмсӧ сетіс Хельсинки университетын велӧдчысь котыр.

© **Красильникова Н. А.,** комиӧдӧм, морт инодъяс гӧгӧрвоӧдӧм, 2001.
© **Митюшев И. В.,** комиӧдӧм, водзкыв, кывӧктӧд, 2001.
© **Мошев А. В.,** серпасалӧм, 2001.

ВОДЗКЫВ

Морт инӧдъяс эмӧсь быд сёрниа войтырлӧн. Инӧдъясыс вежсисны-вынсялiсны, сӧвмисны уна сюрс во чӧж, но мыйсюрӧ воис и зэв важся оласногсянь. Коми культураын морт инӧдъяслӧн да уджмогъяслӧн (обязанносьтъяслӧн) тшӧтш вӧлi аслас вежӧртас. Коми йӧзлӧн олӧмыс уна сюрс во вӧлi йитчӧма пармакӧд, та вӧсна коми оласноглы подулӧн вӧлi мортӧс кытшалысь му-видз да парма-яг. Ас йӧзкотырлы комияс важысянь кужлӧмаӧсь лӧсьӧдны колана бур оласног. Пармаын олысь войтырлы эз ковлы томан. Гортса эмбур нажӧвитны вӧлi вывтi сьӧкыд, сiйӧ ставнас вӧлi урчитӧма лыда йӧзлы да гусясьӧмыс вермис пикӧ вайӧдны войтырсӧ.

Морт инӧдъяс бызӧнлы сетӧны позянлун овны ас коддьӧмъяс котырын мездаа, повтӧг да бура.

Немеч пашизмлӧн сӧвет коммунизмкӧд пурсьӧмыс 1939 воын пестiс мирса мӧд тыш. Кыкнан ыджыдаласногыс ӧтмоза нырисны мортлысь подув инӧдъяссӧ да ёна уськӧдiсны мортлысь тӧдчанлунсӧ. Уна сикас шог вайис быд кывъя войтырлы став мирса мӧд тышыс. Тайӧ и ышӧдiс канмуясӧс ӧтувтчыны, медым водзӧ вылӧ видзны Муюгыдсӧ выль тышъясысь, дорйыны ури (мир), повтӧм олӧм, ичӧт да ыджыд лыда войтыръяслысь инӧда ӧткодьлун. Та понда 1945 воын артмис Ӧтувтчӧм Канму Котыр (ООН). Сiйӧ 1948 воын вынсьӧдiс Морт инӧдъяс йылысь бызӧнлы инана шыӧдчӧм.

Став мувывса войтырлӧн нэмъяс чӧж сӧвмӧм лӧнь да бур олӧмӧн овны кӧсйӧмыс лои вынсьӧдӧма тайӧ Шыӧдчӧмас, да быд канмулы Шыӧдчӧмыс лои морт нога олӧмлань туй индалысьӧн.

Европаын пашизмлы вӧлi пуктӧма пом. 1948 восянь морт инӧдъяс ӧдйӧ овмӧдчисны сэтшӧм канмуясын, кӧнi войтыръясыс уна вир кисьтӧмӧн либӧ сытӧг важӧн нин шедӧдiсны асшӧрлун – ассьыныс канму подув, а сэсся збоя кутiсны бурмӧдны йӧзкотыр.

1991 воын на Сӧвет Союзын (коммунизм киссьытӧдз) морт инӧдъяс йылысь панӧм сёрнисьыс йӧзӧс пуксьӧдлiсны

дзескыдiнӧ либӧ вилiсны. Перестройка кад личӧдыштiс кӧртвомалӧм морт инӧдъяслысь гезсӧ да сетiс позянлун котыртчыны водзмӧстчысь йӧзлы, медым дорйыны ыджыдалысьяс (власьт) нартысь торья мортӧс либӧ йӧз котырӧс: мыжтӧг мыждӧмаясӧс, салдатъясӧс, ай-мамтӧм челядьӧс, вермытӧм йӧзӧс да мукӧдӧс. Но ӧнӧдз на Рочмуын сёысь унджык быд сикас кывъя войтыр миян моз жӧ колины инӧдтӧм кесйӧгъясӧн (рабъясӧн), да таысь мездысьӧмыс лоӧ ставнымлы медыджыд могӧн.

Тайӧ небӧгнас ми кӧсъям матысмӧдны морт инӧдъяссӧ коми йӧз дорӧдз, коми челядьӧдз.

Морт инӧдъяс йылысь быдӧнлы инана шыӧдчӧм потшӧ власьтлысь морт олӧмын ыджыдалӧмсӧ да канмуса Подувпуктас (Конституция) отсӧгӧн сетӧ позянлун сӧвмыны быдӧнлы. Но кор войтырӧс сюйӧны мӧд войтырлӧн нарт улӧ либӧ ыджыдалӧм улӧ, тайӧ лоӧ мортлысь подув инӧдъяссӧ торкалӧмӧн, да увтыртана войтырыс коркӧ век жӧ кыпӧдас мездысяна тыш. Сiдзкӧ, империя лоӧ вир кисьтана тышъяслы позйӧн, да сiйӧс быть колӧ вальдӧдны. А вермӧм войтырлӧн мездлань синӧмыс лоӧ морт инӧдъяс–дорйӧмын медводдза тшупӧдӧн.

Тайӧ тӧждыс Ӧтувтчӧм Канмуяслы тшӧктiс пыдди пуктыны став сикас кывъя войтырлысь инӧда ӧткодьлун (равноправие) да 1966-ӧд воын сетiс позянлун вынсьӧдны Канмуяскостса кык сёрнитчӧм (пакт). Сэтысь лыддям:

1. Быд войтырлӧн (народлӧн) эм инӧд ас кӧсйӧмӧн олӧм лӧсьӧдӧм вылӧ. Тайӧ инӧдыс сетӧ налы позянлун мездаа индыны ассьыныс оланног (политическӧй статус) да сӧвмӧдны ас овмӧс да культура.

2. Быд войтыр ыджыдалӧ ас му озырлун вылас, вӧдитчӧ сыӧн ас кӧсйӧм серти олӧмсӧ сӧвмӧдӧм могысь. Тайӧ инӧдсӧ оз позь мырддьыны весиг ӧти вужвойтырлысь.

3. Став асшӧр канмулы (государстволы) да асъюравтӧм либӧ дӧзьӧрувса муясӧн (колонияясӧн) быд юрнуӧдысьлы колӧ

пыдди пуктыны да отсавны войтырлы збыльмӧдны асьюралӧм вылӧ инӧдсӧ.

Тадзи артмис Морт инӧдъяс йылысь Ыджыд Кабала (Хартия), кытчӧ пырӧ нёль гижӧд.

Ыджыд Кабала (Хартия):

1. Морт инӧдъяс йылысь быдӧнлы инана шыӧдчӧм (1948 во),

2. Овмӧс, йӧзкотыр да культура инӧдъяс йылысь канмуяскостса сёрнитчӧм (международной пакт) (1966 во),

3. Кансалӧн (гражданалӧн) инӧдъяс да кансяма (политической) инӧдъяс йылысь канмуяскостса сёрнитчӧм (1966 во),

4. Кансалӧн инӧдъяс да кансяма инӧдъяс йылысь канмуяскостса сёрнитчӧм дорӧ содтӧд сёрнигижӧд (протокол) (1966 во).

Войтырыс (народыс) – ӧти сёрниа МОРТЪЯС, та понда гижӧдъясыс ӧткодя пыдди пуктӧны вужвойтырлысь (народлысь) да мортлысь инӧдъяс, ӧткодя пыдди пуктӧны асшӧрлуна либӧ мырддьӧм муясын олысь войтыръясӧс.

КОМИ ВИДЗӦДЛАСӦН МОРТ ИНӦДЪЯС ВЕЛӦДӦМ

Збыльвывса демократияа муясын морт инӧдъясӧ велӧдӧмыс веськӧдӧма тайӧ муыслысь олан тэчасногӧ водзӧ бурмӧдӧм могысь. Сӧвет Союзлӧн вальдӧм-киссьӧмыс кодъяслыкӧ вайис мездлун. Найӧ мынiсны роч ыджыдалӧмысь да босьтчисны сӧвмӧдны ас канмуяс. А Россия улын кольӧм войтыръяслы колис-вичмис рочьяслӧн нарт (колониализм) да став мукӧд кывъя войтыр вылын ыджыдавны кӧсйӧм (шовинизм). Сыысь мездысьны позьӧ россияса быд сикас кывъя войтырӧс морт инӧдъясӧ велӧдӧмӧн, найӧс пыдiсянь гӧгӧрвоӧдӧмӧн да тайӧ инӧдъяссӧ олӧмӧ пӧртӧмӧн.

Морт инӧдъясӧн тӧдмасьӧм

Мортлысь да вужвойтырлысь инӧдъяссӧ велӧдӧм важӧн нин колӧ вӧлі пыртны велӧдчанінъясӧ. Ӧтувтчӧм Канмуясӧн вынсьӧдӧм Ыджыд Кабала да мукӧд кывкӧртӧдыс тадзи и тшӧктӧны. Россия да Коми му Подувпуктасъясӧ пыртӧма жӧ найӧс.

Россия улын олӧны сӧ пӧлӧс кывъя йӧз, а вылӧ лэптӧма сӧмын "рочӧс" да сылысь кывсӧ. Тадзи лои кедзовтӧма став мукӧд войтырсӧ: некодлы на пиысь абу на сетӧма ас му вылын ас кӧсйӧм серти олӧм лӧсьӧдӧм вылӧ инӧд – асшӧрлун вылӧ инӧд.

Тайӧ лоӧ вужвойтыръяслысь медводдза да медыджыд инӧдсӧ торкалӧм: налысь мырддьӧма ас му вылын ыджыдалӧм (власьт), ас кансям (политика) нуӧдӧм, чужан кыв, эскӧм да культура сӧвмӧдӧм, ас озырлунӧн ас кӧсйӧм серти тыр-бур олӧм лӧсьӧдӧм. Вужвойтырӧс быдлаті кизьӧртӧма мӧд кывъя локтӧм йӧзӧн.

Ми олам войтыръясӧс увтыртан канмуын (государствоын), кӧні мортлӧн да весиг дзонь войтырлӧн олӧмыс нинӧм оз сулав!

Сідзкӧ, Россияын вужвойтыръяслысь инӧдъяссӧ дорйӧмыс олӧмын лоӧ медся коланаӧн.

Талун нин биӧн дӧлалӧ-ӧзйӧ мусира Колва, гудрасьӧны быдлаын зарни да газ-мусир корсьысь вына машинаяс, кӧрт туй улӧ водӧ удорса парма; лёк пыкӧсъясысь (ракысь) быд во кулӧны уна сӧ морт… Тадзитӧ вӧд и ачыс комиыс вӧрванас, му-видзнас да енэжнас вермас дзикӧдз бырны Муюгыдсьыс…

Сідзкӧ, морт инӧдъяс йылысь сёрниыс Комиас абу на и вӧвлӧма.

Морт инӧдъяссӧ збыльмӧдӧмыс мукӧд канмуын кыссис некымын сӧ во, кӧнкӧ и тышъясӧн. Ӧнія кадӧ миян эм позянлун збыльмӧдны найӧс вир кисьттӧг. Колӧ сӧмын гӧгӧрвоны, мый морт инӧдъяссӧ сетӧма дзик быд мортлы. Инӧдъясыс лоӧны

мырддьыны позьтӧмторйӧн да натӧг мортыс оз вермы овны – оз ло мортӧн.

Сідзкӧ, быд мортлы колӧ зіля сюйсьыны ассьыс инӧдъяссӧ дорйӧмӧ, оз ков виччысьны, мый кутшӧмкӧ власьт сетас найӧс дасьӧн. Власьтлы кивыв, кор войтырыс оз тӧд ассьыс инӧдъяссӧ, а сідзкӧ оз кут тшӧктыны збыльмӧдны найӧс. Сэки власьтыс асалӧ войтырлысь инӧдъяссӧ да пӧртӧ войтырсӧ кесйӧгъясӧ, кывтӧм пемӧсъясӧ. Он кӧ тӧд ассьыд инӧдъястӧ, кыдзи кужан найӧс корны?.. Кытчӧдз войтырыс мырдӧн оз тшӧкты – сэтчӧдз власьтыс инӧдъяссӧ и дзебӧ.

Сідзкӧ, медым коми вужвойтырлы кужны да вермыны дорйысьны ас му вылас власьтысь да мукӧд кывъя йӧзлӧн увтыртӧмысь да дзескӧдӧмысь, колӧ зэв бура тӧдны ассьыс инӧдъяссӧ.

Тайӧ небӧгнас позьӧ вӧдитчыны география, история, обществоведение, коми кыв, литература да мукӧдтор велӧдігӧн.

Морт инӧдъяс йылысь сёрнитігӧн велӧдысьлы колӧ петкӧдлыны, кыдзи найӧ йитчӧмаӧсь коми олӧмыскӧд. Небӧгас серпасалӧм-гижӧмсӧ позьӧ петкӧдлыны-висьтавны ас культура, чужан кыв, коми автономия лунъяс нуӧдігӧн да нималана коми йӧзлы сиӧм чукӧртчӧмъяс дырйи.

Небӧгсӧ серпасалӧма зэв аслысногӧн, та вӧсна тіянлы аслыныд ковмас гӧгӧрвоны, мый йылысь серпасъясыс. Мортлысь да вужвойтырлысь кутшӧм инӧдъяс наын торкалӧма? Мый колӧ вӧчны найӧс дорйӧм могысь? Коді торкалысьыс? Кодлы лёк? А гашкӧ тіян олӧмын вӧлі мыйкӧ татшӧм сямаыс? Кыдзи бырӧдны лёксӧ? Челядьлысь юалӧмъяссӧ оз позь кольны вочакывтӧг, да мед эськӧ найӧ асьнысджык и сёрнитӧны.

Морт инӧдъясыс топыда йитчӧмаӧсь быд лунъя олӧмкӧд. Велӧдысьлы медводз колӧ бура гӧгӧрвоны, мый сетӧны морт инӧдъясыс, да колӧ аслыс овны на серти да ышӧдны та вылӧ велӧдчысьясӧс.

Ас войтырӧс дорйыны кужӧмыс енэжсянь оз усь. Но медколанаторйыс – кианыд нин. Морт инӧдъяс йылысь быдӧнлы инана шыӧдчӧмӧ чукӧртӧма быд кывъя войтырлысь сюрс воясӧн чӧжӧм мывкыдлунсӧ. Колӧ сӧмын юӧртны-гӧгӧрвоӧдны сiйӧс Коми республикаын олысь йӧз пӧвстын. Буретш татшӧм удж вӧчӧ "Доръям асьнымӧс" коми ютыр (партия). Кӧсъянныд кӧ, верманныд тӧдмасьны ютырсакӧд да ӧтвылысь уджавны ас войтырӧс мездӧм - кыпӧдӧм могысь. Со найӧ:

Альберт Логинов олӧ Пызьдiн сиктын, Удорса депутат, уджалӧ вӧр-ва да сынӧд видзӧм могысь, тел.: (8235) 35-4-11.

Алексей Канев олӧ Изьваса Ласта грездын, велӧдысь, коми оласног да мӧвпаланног туялысь, "Буртас" котыр лӧсьӧдысь да юрнуӧдысь, Ен кыв паськӧдысь.

Вера Нечаева олӧ Мылдiн сиктын, рочӧн петан газетын "Лыддысьыштам комиӧн" лист бок дасьтысь, Печора йывса вужвойтырӧс доръян уджӧн юрнуӧдысь, налысь важ да ӧнiя олӧм бура тӧдысь, тел.: (8238) 91-7-94.

Вениамин Надуткин олӧ Сыктывкарын, "Коми став" ӧтувӧн юрнуӧдысь, РФ-са да Коми республикаса законъяс бура вежӧртысь да ёрдын дорйысьӧм-мыжалӧм тӧдысь, тел.: (822) 44-39-85.

Надежда Красильникова олӧ Кӧрткерӧс районса Визябӧж сиктын: сьылысь, вужвойтырлысь инӧдъяссӧ гӧгӧрвоӧдысь, коми кыв, сьыланкыв, важ олӧм да ӧнiя власьтӧн кансям (политика) нуӧдӧм йылысь сёрнитысь.

Надежда Митюшева олӧ Сыктывкарын, "Доръям асьнымӧс" коми ютырӧн юрнуӧдысь, "Доръям асьнымӧс" юӧрпас (газет) дасьтысь, тел.: (822) 45-14-08.

30 пасйӧд

Дзугны - бырӧдны тайӧ Шыӧдчӧмас йӧзӧдӧм инӧдъяссӧ муюгыдса некутшӧм канмулӧн, йӧз котырлӧн либӧ мортлӧн инӧдыс абу.

Морт инӧдъяс йылысь быдӧнлы инана шыӧдчӧм

СЕРПАСЪЯС ЙЫЛЫСЬ

30 пасйӧд. Ыджыд ён пу петкӧдлӧ Шыӧдчӧмлысь ӧтторъялунсӧ: чегны-торйӧдны ни тшӧтшӧдны-лӧсьӧдны сійӧс оз позь. Сійӧ вына ӧтторъялуннас (9 лист бок)

1 пасйӧд. Яран, коми да йӧгра ӧтлаын кыйӧны чери. Став мортвуж сикаса (расаа) йӧзлы колӧ овны мӧда-мӧдныскӧд лӧсялӧмӧн (11 лб.)

2 пасйӧд. Куим ён морт – коми Пера, йӧгра Асыка да Мурӧмса Илля лоӧны асланыс йӧзыслӧн авъя піянӧн да дорйысьясӧн. Найӧ лӧня пукалӧны ӧтилаын да нуӧдӧны сэкся кадлы лӧсялана войтыркостса сёрнитчӧмъяс (12 лб.)

3 пасйӧд. Помтӧм-дортӧм пармаын зумыда сулалӧ том зон. Зонка чайтӧ, мый пармаын сійӧс некод оз вӧрзьӧд ни оз дӧзмӧд и сійӧ вермас лӧня овны да лоны мездаӧн. Коми йӧзлы ас му вылын колӧ лоны мезда да асшӧр войтырӧн (13 лб.)

4 пасйӧд. Коми морт жугӧдӧ Строганов граплысь чепъяс (14 лб.)

5 пасйӧд. Руч гусялӧ петукӧс (15 лб.)

6 пасйӧд. Кӧр видзысь коми морт пукалӧ Вой саридз дорын. Мед кӧть кӧні мортыс олӧ, сійӧ оз вошты ассьыс инӧдъяссӧ (16 лб.)

7 пасйӧд. Суддяыс – ош, а отсасьысьыс – сюзь (17 лб.)

1-ӧд пасйӧд

Йӧзыс чужӧмсяньныс мездаӧсь, да колӧ быдӧнкӧд вӧдитчыны ӧти ногӧн. Быд мортлӧн эм вежӧр да этш (сӧвесьт), да налы быть колӧ ӧта-мӧд дiнӧ лоны бурӧн.

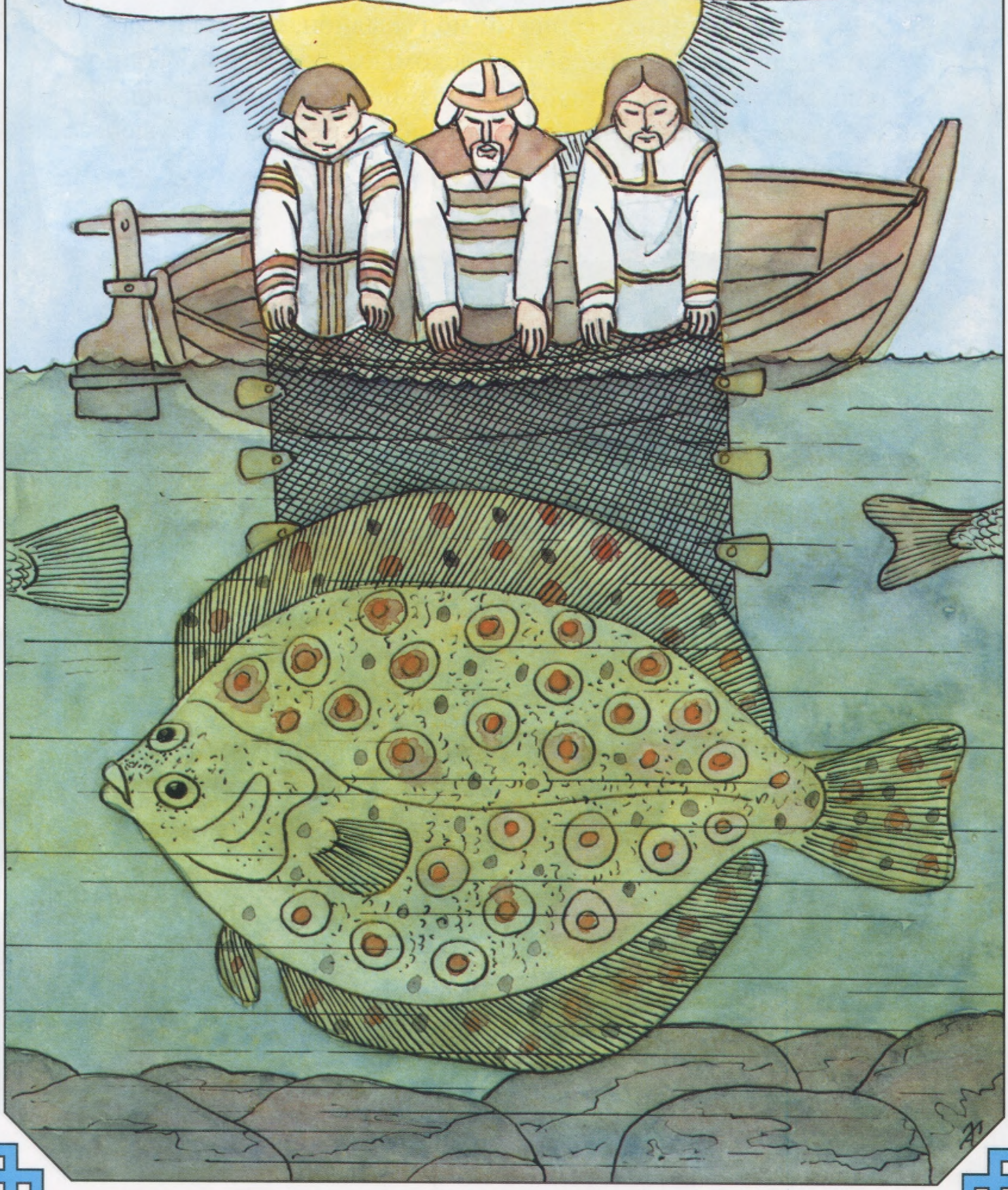

2-őд пасйőд

И асшőрлуна канмуясын (государствоясын), и увтыртанаясын быд мортлőн инőдъясыс (правоясыс) őткодьőсь, мед кőть и мортыс энь (нывбаба) али ай (мужичőй), мőд рőма кучикыс, сёрнитő мőд кывйőн, видзőдласыс кőть аслыссяма, аслыспőлőс эскőмыс, озыр али гőль рőдысь, чужис кутшőмкő мőд йőз пőвстын (шуам, видзму уджалысьлőн али чина мортлőн), петiс мőд муысь (странаысь).

3-öд пасйöд

Тіян эм инöд (право) овны некодысь повтöг, кыдз окота, да быд мортöс морт туйö пуктöмöн.

4-öд пасйöд

Некодлöн абу инöд (право) пöртны кодöскö кесйöгö (рабö), да некод мöд мортöс оз вермы кытчöкö вузавны.

5-ӧд пасйӧд

Некодлӧн абу инӧд (право) увтыртны-дойдны, лёк нога серавны тіян вылын тіянӧс ёрдігӧн (мыжалігӧн).

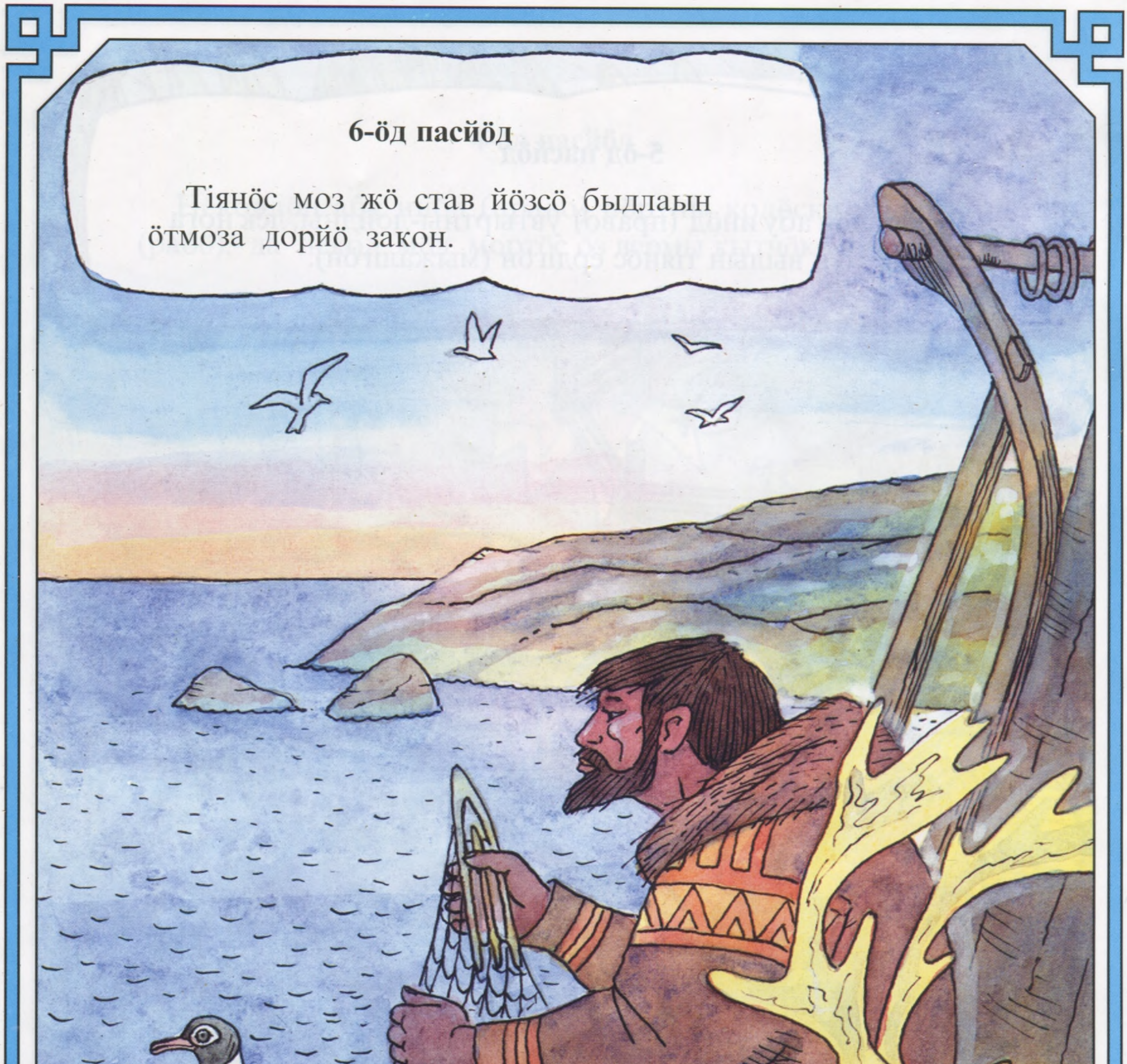
6-öд пасйöд
Тіянöс моз жö став йöзсö быдлаын öтмоза дорйö закон.

7-öд пасйöд
Закон ставлы öти, сійö быдöнлы инмö öтмоза.

8-öд пасйöд

Став сёрниа войтырлы сетöм инöдъяссö кö власьтныд пыдди оз пукты, тіян эм инöд (право) шыöдчыны отсöгла ёрдö (судö).

9-öд пасйöд

Некодлöн абу инöд (право) пуксьöдны тiянöс дзескыдiнö (тюрмаö), кутны сэнi либö ыстыны тiянöс ас муысь, абу кö та вылö ёрдöн (судöн) подулалöм помкаыс.

8 пасйӧд. Коми купечьяс корӧны Кӧрт Айкалысь сыӧн мырддьӧм эмбурсӧ (18 лб.)

9 пасйӧд. Ягморт гусялӧ Райдаӧс (19 лб.)

10 пасйӧд. Уджач мой кӧсйӧ дзоньталыштны чомсӧ. Вӧр видзысь ӧлӧдӧ сійӧс (21 лб.)

11 пасйӧд. Вӧралысь аддзис гуын узьысь ошкӧс, да ошкыс лои жаль… (22 лб.)

12 пасйӧд. Санъяс куштӧны вӧралысьлысь тшамъясӧ (23 лб.)

13 пасйӧд. Йиркап лэбӧ Из сайӧ. Коми морт вермӧ овны, кӧні кӧсйӧ (25 лб.)

14 пасйӧд. Кералӧмаӧсь комияслысь пу енъяс. Пам пышйӧ роч нартитӧмысь да кедзовтӧмысь (26 лб.)

15 пасйӧд. Роч баяр юӧртӧ коми ӧксылы Коммуӧс Рочыскӧд ӧтлаӧдӧм йылысь. Ӧксы висьталӧ: "Тайӧ – "Ыджыд Перым", важысянь миян Комму (27 лб.)

16 пасйӧд. Верӧспу водзвыв сӧрнитчӧмӧн пышйӧдӧ мусуксӧ (28 лб.)

17 пасйӧд. Коми гозъя мунӧны вӧрӧ. Керка ӧдзӧссӧ налӧн сӧмын тасалӧма. Гозъя тӧдӧны: налысь эмбурсӧ некод оз вӧрзьӧд (29 лб.)

18 пасйӧд. Пам йӧктӧ, поп мыйкӧ висьталӧ (31 лб.)

19 пасйӧд. Жугӧдӧм-пузувтӧм вӧрын пукалӧ рака да кравзӧ лёк олӧм йылысь (32 лб.)

10-öд пасйöд

Тiянöс кö ёрдöны (судитöны), мед ёрдöны йöз водзын. Та дырйи быдöнлы колö тöдны ассьыс инöд-могъяссö. Кыдзи мыждыны тiянöс, ёрдысьыслы мед некод эз лысьт индавны.

11-öд пасйöд

Мыжныд кö оз ло подулалöма, ті лыддьысяннныд мыжтöмöн. Тіянöс кö мыждöны ыджыд мыж вöчöмысь, тіян эм дорйысьöм вылö инöд (право). Некодлöн абу инöд мыждыны тіянöс мыжтöг.

12-öд пасйöд

Кодсюрö кö янöдö тіянлысь бур ним, тіян кöсйытöг пырö керкааныд, помкатöг восьтö тіянлысь письмöтö, сюйсьö тіян либö ас котыр (семъя) олöмö, тіян эм инöд (право) корны быть дорйыны тіянöс.

Вужвойтыр да локтысь йöз

1948-öд да 1966-öд воясын нин Россия кырымавліс ООН-ын вужвойтырлысь мырддьыны позьтöм инöдъяс йылысь колана гижöд, кöсйысис сетны миянлы асшöрлун. На серти кö, Коми Подувпуктасын (Конституцияын) колö лоны татшöм гижöдлы: “Кöзяиннас Коми республикаын лоöны коми вужвойтыр (народ)”. Та пыдди сэтчö гижöма: “Кöзяиннас Комиын лоöны сэні олысь 110 кывйöн сёрнитысь йöз.”* Вужвойтырыс (народыс) öткодь вир-яя, öти пöлöс лысьöма, öтчукöрын олысь, öти кывъя, öти оласнога йöз. Коми республикаын олысь грузин оз вермы шуны асьсö вужолысьöн – кöзяинöн. Сылöн грузин войтырыс олöны гортас – Грузияас, да сэні налöн грузин власьт, кыв да культура. Сöмын Грузияын грузинъяс лоöны вужвойтырöн (народöн) – Грузияса Кöзяинöн. Комиын олöны да локтöны-мунöны 109 пöлöс кывйöн сёрнитысь йöз. Найö лоöны олысьясöн (населениеöн). Став локтöм йöзыслöн эмöсь Шыöдчöмöн сетöм да мырддьыны позьтöм морт инöдъяс, но налöн оз вермы лоны Комиын асшöрлун вылö да ыджыдалöм вылö инöд.

Грузияын кö ыджыдалö грузин, Украинаын – украинеч, Татарстанын – тотар, мыйла Комиын ыджыдалöмсö сетöма налы жö: 109 пöлöс кывйöн сёрнитысь йöзлы да Коми Кöзяиныслы вичмöдöма 110-öд пайсö?!

Öнія Коми Подувпуктасöн мырддьöма коми вужвойтырлысь медыджыд инöдсö – кöзяиналöмсö. Мöд ногöн кö – Коми республикаса медыджыд законö подувнас пуктöма коми кесйöгалöм (рабалöм). ООН-са гижöдъяс тайöс донъялöны коми вужвойтырлысь мырддьыны позьтöм инöдъяссö торкалöмöн, да та понда Коми республика оз вермы шусьыны республикаöн (государствоöн), а лоö Рочмулöн нартитана колонияöн. Сöмын ас инöдъяс тöдмалöм-велöдöм, найöс ас войтырлы гöгöрвоöдöм да олöмö пöртны кöсйöм мездас миянöс кесйöга олöмысь.

Статуправлениелöн лыдпас.

13-öд пасйöд

Тiян эм инöд (право) ветлöдлыны повтöг, некодлы лёк вöчтöг асланыд му вывтi. Тi верманныд мунны ас муысь йöз (мöд) муö, а кöсъянныд кö, тiян век эм позянлун бöр локны.

14-öд пасйöд

Тiянöс кö кедзовтöны да янöдöны помкатöг ас муын, тiян эм инöд (право) корсьны мезд (дорйöм) мöд муын да мунны сэтчö.

15-öд пасйöд

Быд мортлöн эм кансаалöм (гражданство) вылö инöд (право). Некод оз вермы мырдöн тшöктыны тiянлы вежны кансаалöмнытö либö дугöдны кансаалöмысь.

16-ӧд пасйӧд

Тыр арлыдӧ воӧм бӧрын мортлӧн эм инӧд (право) гӧтрасьны (петны верӧс сайӧ) да лӧсьӧдны ас котыр (семья). Та дырйи кучик рӧмныд, чужан муныд да эскӧмныд оз вермыны лоны мытшӧдӧн. Гӧтрасигас да юксигас айлӧн да эньлӧн инӧдъясыс дзик ӧткодьӧсь.

Некод оз вермы мырдӧн тшӧктыны мортсӧ гӧтрасьны (петны верӧс сайӧ), гӧтрасьысьяс та йылысь асьныс сёрнитчӧны.

Юркотырныдлы (правительствоныдлы) быть дорйыны быд ас котырӧс.

17-öд пасйöд

Тіян эм инöд (право) лöсьöдны аслыныд колана эмбур, да некод оз вермы сійöс тіянлысь мырддьыны закон торкалöмöн.

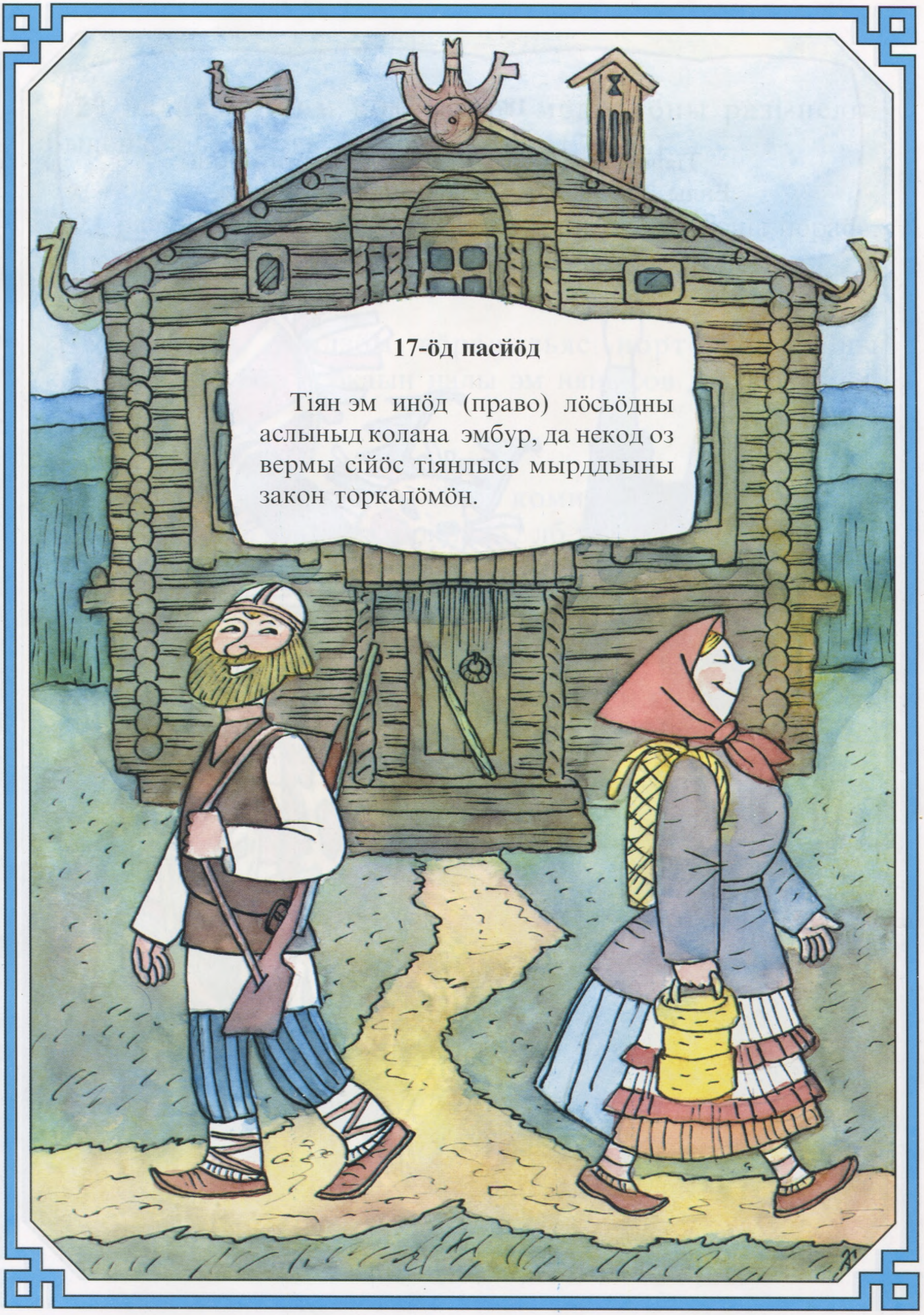

18-ӧд пасйӧд

Тіян эм инӧд (право) ас кӧсйӧм серти эскыны Енлы, кевмысьны, либӧ вежны эскӧмнытӧ.

20 пасйӧд. Куим коми морт мӧдӧдчӧны разі-пели. Быдӧнлӧн на пиысь эм ас йӧз котыр (33 лб.)

21 пасйӧд. Коми йӧз важысянь пыдди пуктылісны йӧраӧс. Вӧрса олысьяс сійӧс и бӧрйисны Юралысьӧн (35 лб.)

22 пасйӧд. Мудзӧм вӧралысьяс нортӧн кыскӧны кыйдӧснысӧ. Вӧр керкаын налы эм нянь-сов да пес-сюмӧд (36 лб.)

23 пасйӧд. Тыла вӧчӧм. Важ комияслы няньыс шедліс сьӧкыда да вӧлі зэв донаторйӧн (37 лб.)

24 пасйӧд. Жар пывсяныд комилы майбыр (38 лб.)

25 пасйӧд. Куимыдлы куим пӧв уна и колӧ тӧждыс да муслуныс (39 лб.)

26 пасйӧд. Коми бать велӧдӧ писӧ тӧдны рӧдвуж пасъяс (40 лб.)

27 пасйӧд. Сяма кӧ тшупсьысьыс – мича и ӧклупеньыс (41 лб.)

28 пасйӧд. Шуда ныв-зон ӧддзӧдӧны ыджыд гытсан. Нывъяс пукалӧны, зонъяс песӧны винсӧ (42 лб.)

29 пасйӧд. Чери кыйысь оз эшты вуджӧдны йӧзӧс (43 лб.)

19-ӧд пасйӧд

Тіян эм инӧд (право) мӧвпавны да сёрнитны, мый йылысь кӧсъянныд, юксьыны асланыд мӧвпъясӧн колана йӧзкӧд (тшӧтш и мӧд муысь), да некод таысь оз вермы ӧлӧдны тіянӧс.

20-ӧд пасйӧд

Тіян эм инӧд (право) мездаа да кось пантӧг котыртны чукӧртчӧмъяс (собранньӧяс) да ӧтувтчӧмъяс (объединенньӧяс).

Оз позь мырдӧн тшӧктыны кодӧскӧ лоны кутшӧмкӧ ютырса (партияса) мортӧн.

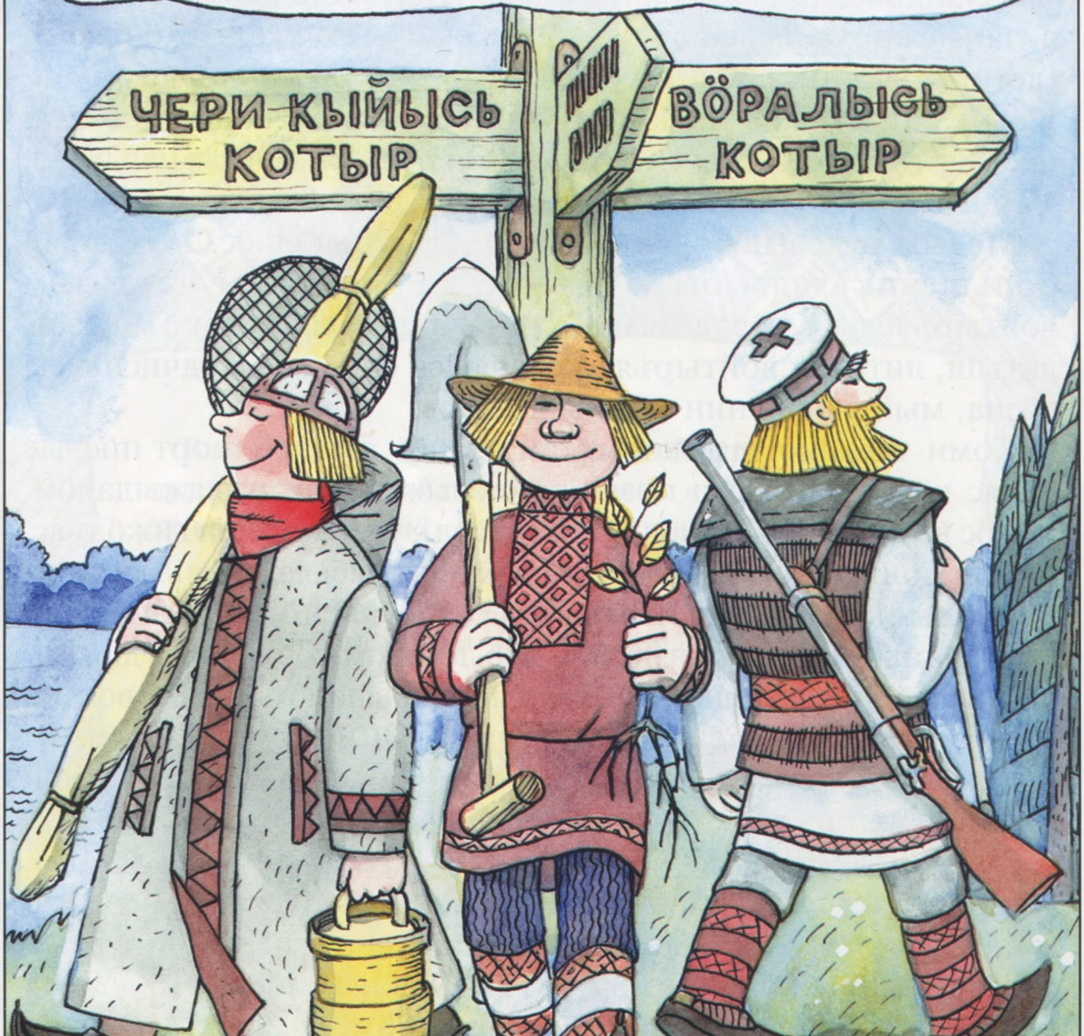

Асшӧрлун судзӧдӧм

Коми сёрни пырӧ пин-йӧгра кыв чукӧрӧ, но бӧръя нэмъясӧ коми кывйын лои уна аслыспӧлӧслун, и сійӧ кутіс ёна торъявны пин, эст да венгер кывъясысь. Пин-йӧгра войтырлӧн му коркӧ паськӧдчылӧма Европа асыв-войвылын öнія Финляндиясянь Из (Урал) сайӧдз. Шӧр нэмӧ комияслӧн вӧлі асланыс анбур да асшӧр канму – Комму. Роч кадгижӧдъясын (летописьясын) сійӧс шуӧма Ыджыд Перымлӧн Ӧксымуӧн. Коми канмулысь да культуралысь асшӧр сӧвмӧмсӧ лои пасьвартӧма 1472 воын (кор роч армия босьтіс Ӧксымунымӧс), а 1505 воын дзикӧдз дугӧдӧма медбӧръя асвыналӧмсӧ.

Медым пуксьыны власьт бердӧ да кутны сійӧс, 1917 воын большевикъяслы быть ковмис личӧдыштны нартитӧм войтыръяслысь кӧртвомсӧ да сетны налы асшӧрлун. Пин, эст, латыш, литовеч войтыръяс Россияысь ӧдйӧ мынтӧдчисны сы вӧсна, мый важӧн нин вӧліны дасьӧсь.

Коми автономия котыртан кадӧ быд сё морт письыс 87-ыс вӧлі коми. Лои позянлун лӧсьӧдны коми ыджыдалӧм. Йӧзӧс велӧдӧм, небӧг лэдзӧм, ёрд (суд), удж арталан гижӧдъяс, пошта лоины комиӧсь. Кыптіс коми гижысьяслӧн, сьыланног лӧсьӧдысьяслӧн, Коми му туялысьяслӧн сямныс да збойлунныс. Рочму повзис войтыр ловзьӧм-сӧвмӧмысь да 1929 восянь мӧдіс дзескӧдны комияслысь асвыналӧм, а 1931 восянь Сӧвет власьт паніс сідз шусяна “СОФИН делӧ”, медым мыждыны асшӧр олӧм кыпӧдысь коми войтырӧс “буржуазнӧй националисталӧмысь”. Унаӧс лыйліс, сюйис дзескыдінъясӧ.

Мед кӧть и 1921 воын бӧр кыпӧдӧм коми кан водзӧ на олӧ, асьныс комияс важӧн нин оз ыджыдавны сэні. Комиӧс падмӧдӧ империя сяма колониальнӧй видзӧдласног да вужвойтырӧс кедзовтӧмлӧн водзӧ ёнмӧм, ГУЛАГ-лӧн колясъясыс да мӧд кывъя йӧзӧн кизьӧртӧм. Пӧръясьӧмӧн, ӧлӧдӧмӧн да повзьӧдлӧмӧн власьтыс ӧнӧдз на дзебӧ вужвойтырлысь инӧдъяс.

Бырӧдны став индӧм нелючкисӧ эм сӧмын ӧти туй – пӧртны олӧмӧ коми йӧзлысь асъюралӧм вылӧ инӧд.

21-öд пасйöд

Быдöнлöн эм инöд (право) аслыс пырöдчыны ас муын нуöдан политикаö, бöрйыны канкотырö тіян öтувöн (союзöн), йöз котырöн (организацияöн) либö ютырöн (партияöн) вöзйöм мортöс. Индöм кадö канкотырсö (парламентсö) бöрйöны выльысь. Быдöнлöн эм бöрйысьöм вылö да каналан уджö (госслужбаö) пыран инöд.

22-ӧд пасйӧд

Йӧзкотырлы колӧ сідзи лӧсьӧдны олӧмсӧ, медым быть отсавны тіянлы сӧвмыны да медуна ногӧн вӧдитчыны тіян муын (странаын) став айлы да эньлы сетӧм бурторъяснас.

23-öд пасйöд

Тіян эм уджалöм вылö, удж бöрйöм вылö да тырмана удждон босьтöм вылö инöд (право). Тайö инöдъясыс отсалöны видзны да сöвмöдны ас котырнытö (семъянытö). Öткодь уджысь айлы (мужичöйлы) да эньлы (нывбабалы) мынтöны öткодь удждон. Ас кöсйöм сертиныс уджалысьяс вермöны öтувтчыны котыръясö.

24-ӧд пасйӧд

Уджалан лун оз вермы лоны вывті кузьӧн. Быдӧнлӧн эм шойччӧм вылӧ да кадысь кадӧ сьӧмӧн вештана шойччан кад (отпуск) вылӧ инӧд.

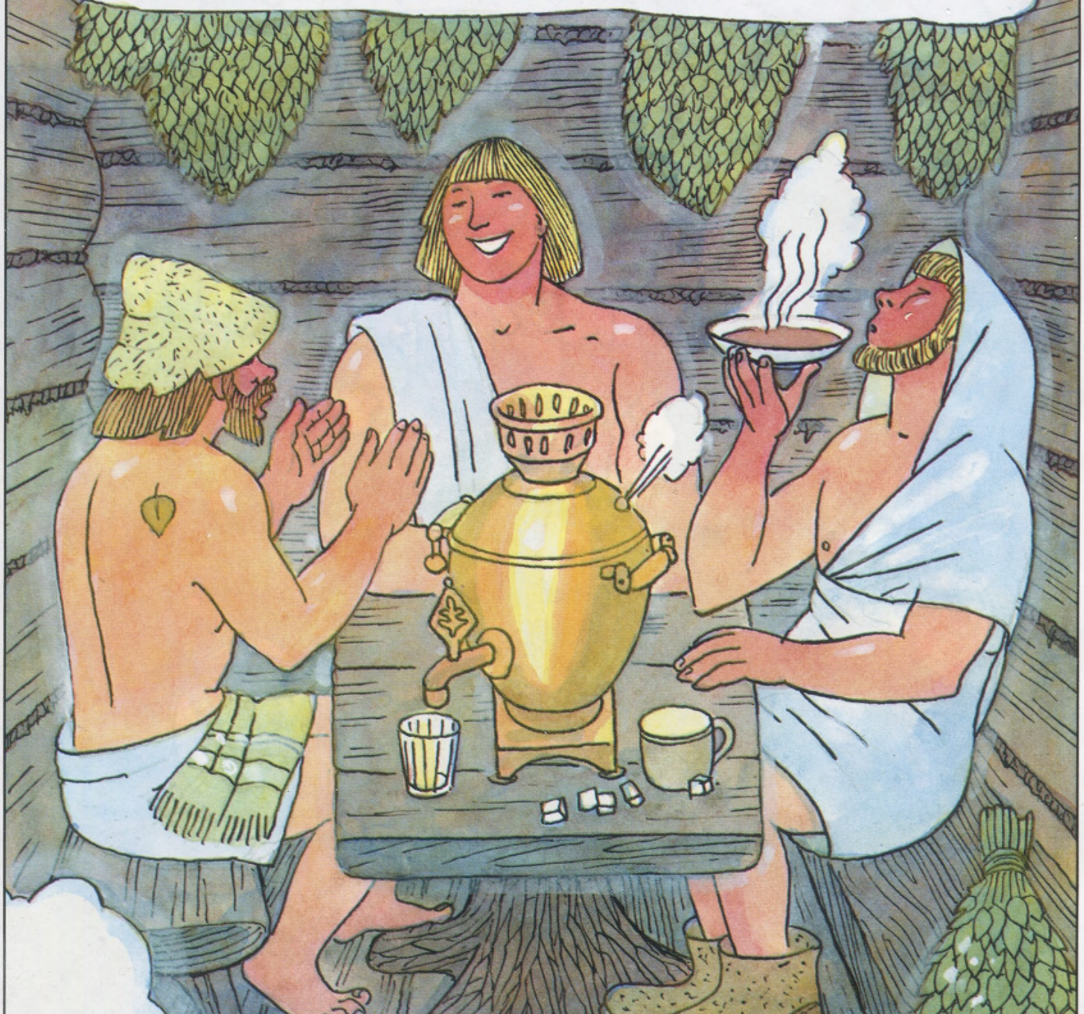

25-öд пасйöд

Тiян эм инöд (право) морт олöмын быд коланаторйыс вылö: медым тi асьныд да тiян ас котырныд (семъяныд) энö висьöй, энö тшыгъялöй; медым тiян да ас котырныдлöн вöлi паськöм да оланiн; медым тiянлы отсалiсны, кор тi онö уджалöй, висяннид, пöрысьöсь, кулöма кö тiян гöтыр либö верöс, либö абу кö сьöм олöм вылö кутшöмкö неминучаö веськалiгöн, мый эз ло тiян вöсна.

Нöбасьысь эньлы да чужöм кагалы канмуныд (государствоныд) сетö торъя отсöг. Став челядьлöн эмöсь öткодь инöдъяс, эм кöть абу кагаыслöн мамыс либö батьыс.

26-ӧд пасйӧд

Быдӧнлӧн эм школаын сьӧм мынтытӧг велӧдчӧм вылӧ инӧд (право). Ті верманныд велӧдчыны колана уджсикасӧ (пропессияӧ) да водзӧ асьнытӧ кыпӧдӧм могысь. Школа сетӧ тіянлы позянлун сӧвмӧдны чужӧмсянь сетӧм мывкыдсӧ да велӧдӧ лӧсявны мукӧд йӧзкӧд, мед кӧть кутшӧм налӧн мортвуж сикасыс (расаыс), эскӧмыс, мед кӧть кутшӧм муысь найӧ петісны. Кыдзи да мыйӧ ичӧт арлыда челядьӧс велӧдны ёнджыкасӧ бӧрйӧны мам-батьныс.

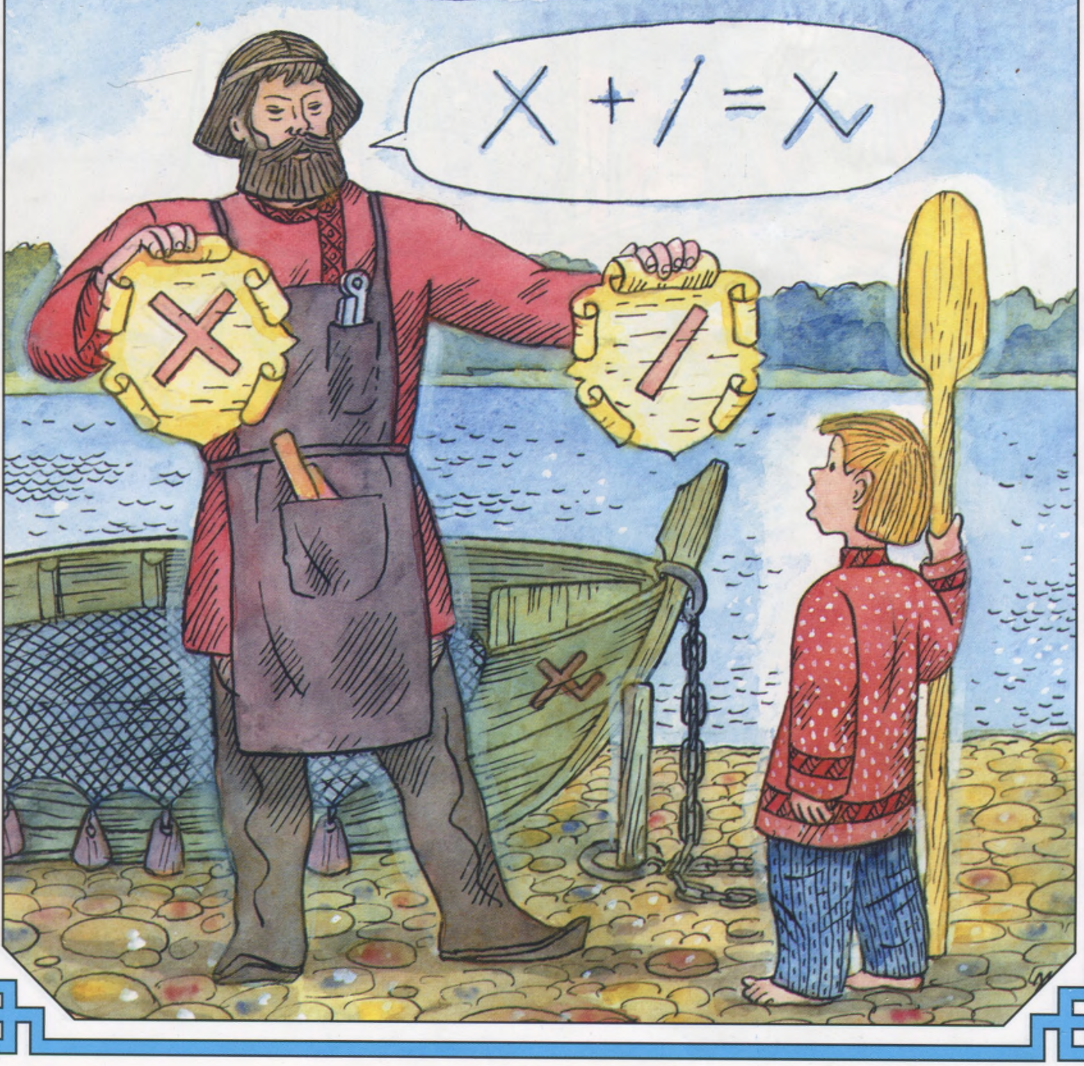

27-öд пасйöд
Ті асьныд верманныд пырöдчыны йöзкотырса культура олöмö да озыр-
мöдны вежöр. Ті кö серпасалысь, гижысь
либö кутшöмкöтор туялысь (учёнöй), сэки
тіян канмулы (страналы) быть дорйы
уджъяснытö да мынты таысь.

28-ӧд пасйӧд

Став Муюгыдас (тшӧтш и тіян оланінын) быдӧнлӧн эм лӧнь да мывкыд олӧм вылӧ инӧд. Сійӧ сетӧ позянлун тырвыйӧ пӧртны олӧмӧ тайӧ Шыӧдчӧмас висьталӧм инӧдъяссӧ да мездъяссӧ.

29-öд пасйöд

Вынйöрсö да вежöрсö мортыс вермö сöвмöдны сöмын йöзкотырын (обществоын), да тайö йöзкотыр водзас сылöн эмöсь уджмогъяс. Закон дорйö мортлысь инöдъяссö (правояссö) да видзöдö, медым быдöн пыдди пуктiсны öта-мöдсö.

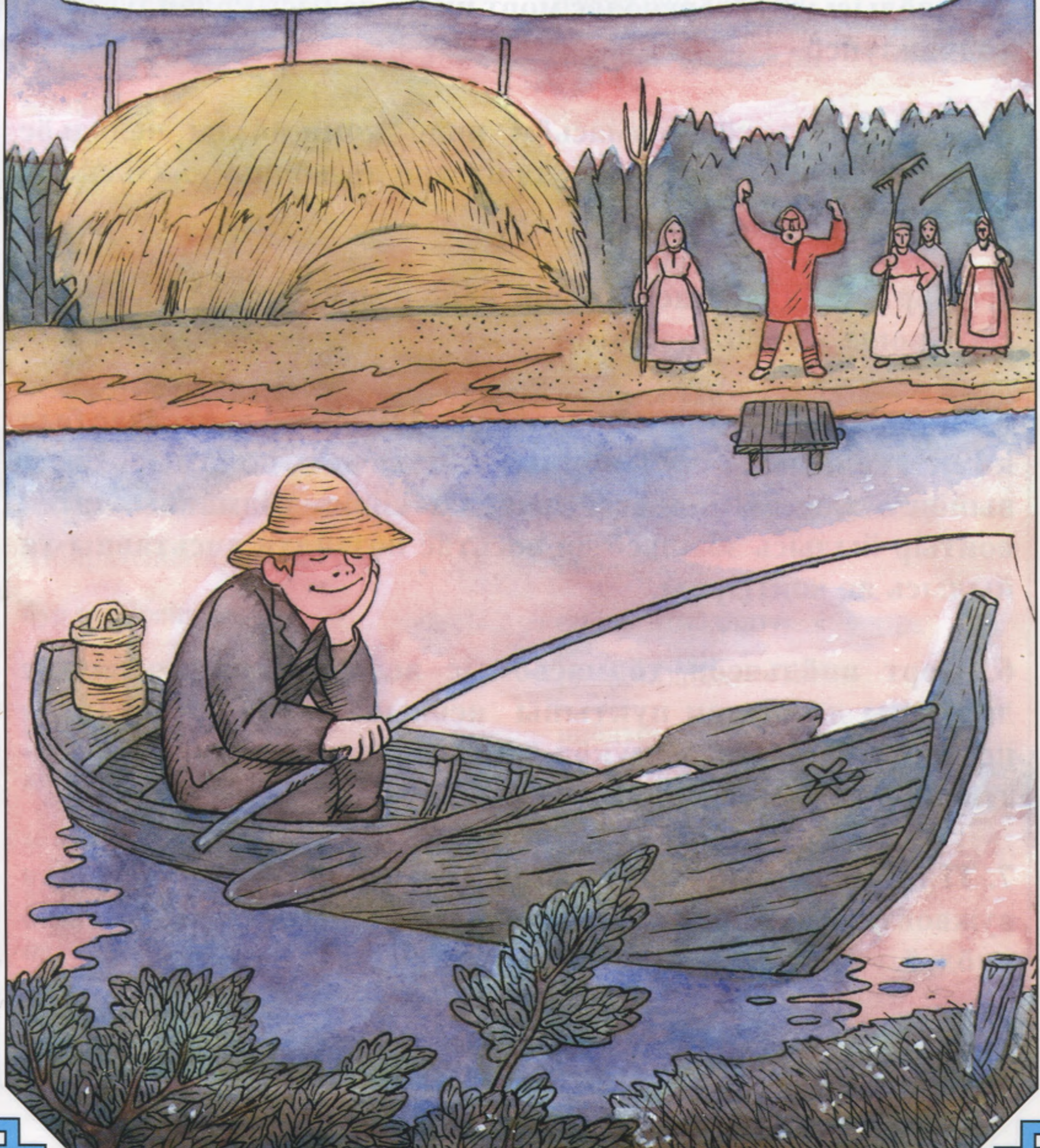

Мыйла колӧ велӧдны морт инӧдъяс:

1. Мортӧс да вужвойтырӧс доръян кабалаяс отсалӧны комияслы эрдӧдны ӧнія гудыр олӧмыслысь вужъяссӧ да югдӧдӧны колана туйвизьсӧ.

2. Велӧдысьыс гӧгӧрвоӧдас морт инӧдъяслысь коланлунсӧ да тӧдчанлунсӧ.

3. Морт инӧдъясӧн тӧдмасьӧм индӧ коми йӧзлы челядьӧс выль нога велӧдан туйвизь да отсалӧ лӧсьӧдны збыльвывса коми школа.

4. Морт инӧдъясӧ ас кывйӧн велӧдӧмыс отсалӧ тыр-бура гӧгӧрвоны найӧс.

5. Вужвойтырлы сетӧм инӧдъясӧн тӧдмасьӧмыс отсалас быд коми туялысьлы (учёнӧйлы) мездысьны полӧмысь, вуж выйӧн вежас видзӧдлассӧ, ышӧдас сійӧс тӧдмавны коми войтыр йылысь збыльсӧ да восьтас позянлун висьтавны та йылысь ас войтырлы.

6. Морт инӧдъясӧн тӧдмасьӧмыс велӧдас коми челядьӧс дорйыны да пыдди пуктыны асьнысӧ. Тайӧ сетас налы позянлун мувывса мукӧд йӧз пӧвстын комилысь лов-этшсӧ нимӧдӧм-лэптӧм вылӧ.

7. Ті тӧдмаланныд, кыдзи став му пасьта быд сикас кывъя вужвойтыр да этша лыда йӧз збыльмӧдӧны асъюралӧм вылӧ инӧдсӧ.

8. Висьталӧмыс ышӧдас вужвойтырӧс збыльмӧдны мортлысь инӧдъяссӧ.

КЫВÖКТÖД

ай *тані:* мужчина

ас котыр семья

асавны присваивать

асвыналöм, асъюралöм самоуправление

асшöрлун независимость, самостоятельность, самоопределение

асъюравтöм (му) несамоуправляющаяся (территория)

бöрйысян инöд избирательное право

бур ним репутация

вежöртас значение

вермöм покорённый

видзöдлас взгляд, мнение

вужвойтыр коренной народ

вужолысь коренной житель

вынсьöдны утвердить

гуся бöрйысьöм тайное голосование

гытсан качели

дзескыдін тюрьма

дорйöм, дорйысьöм защита

дöзьöрувса (му) подопечная (территория)

ёрд суд

ёрдысь судья

индыны указывать

инмыны (кодлыкö) относиться, применяться (к кому-либо)

инöд право

инöда öткодьлун равноправие

инöдтöм бесправный

йöз водзын открыто, публично (юрид.)

йöз котыр, йöзкотыр общественная организация

кадгижöд летопись

канму государство

каналан государственный

каналысь чиновник

канкотыр парламент

канмуяскостса

международный

канса гражданин

канса удж

государственная служба

кансаалöм гражданство

кансям политика

кевмысьны молиться,

совершать богослужение

кедзовтны *тані:*

преследовать,

подвергнуть

дискриминации

кесйöг раб

кесйöгалöм рабство

лов-этш моральные

ценности

локтысь-мунысь

мигрирующее население,

мигранты

мезд свобода

Морт инöдъяс йылысь

быдöнлы инана шыöдчöм

Всеобщая декларация

прав человека

морт туйö пуктыны

обращаться, как

подобает обращаться с

человеком

мортвуж человечество

мортвуж сикас раса

мусир нефть

Муюгыд Мир

мыж вöчöм содеяние

преступления (юрид.)

мыжавны обвинять,

судить

мырддьыны лишить

мытшöд препятствие

нарт, нартитöм

угнетение

неминуча несчастный

случай

норт нарты

овмӧс экономический

ӧлӧдны (кодӧскӧ)

запретить (кому-либо)

ӧткодя равным образом

ӧтторъялун целостность

ӧтув, ӧтувтчӧм

объединение

ӧтыджда вына одинаковый по

значению

Ӧтувтчӧм Канму Котыр

Организация

Объединённых Наций

пасйӧд статья (юрид.)

повтӧм олӧм

безопасность

подувпуктас

конституция

подулавны обосновать

(юрид.)

пыдди пуктыны

признавать (юрид.)

пырны *тані:* поступить

Рочму Россия

серпас иллюстрация

серпасалысь художник

сёрнигижӧд протокол

сёрнитчӧм договор, пакт

сюрӧс сюжет

туйвизь программа

туялысь учёный

тыш война; борьба

уджмог обязанность

уджсикас профессия

ури (лӧнь олӧм) мир

чукӧртчӧм собрание

шойччан кад отпуск

шыӧдчӧм *тані:* декларация

Ыджыд Кабала Хартия

(прав человека)

ыджыдаласног режим

правления

ыджыдалӧм власть

эмбур имущество

энь *тані:* женщина

эскӧм *тані:* религия

юркотыр правительство

ютыр партия

юӧрпас газета

Summary

This book acquaints the reader with the text of the Universal Declaration on Human Rights as re-told for children, in translation into Komi, the language of the indigenous population of 300,000 in the Komi Republic, one of the subjects of the Russian Federation. The contents of the Declaration are presented in the context of the traditional Komi life-style, which combines agriculture with hunting, using elements of Komi folklore and national history. Such a presentation allows one to use vivid images close to indigenous life so as to convey human rights in a maximally accessible and original form. And connecting human rights to Komi culture affirms that this culture is part of universal world culture.

БУРТАС
Морт инӧдъяс йылысь быдӧнлы инана шыӧдчӧм да коми вужвойтыр
Комиӧн сёрнитысьлы уна рӧма небӧг

Став серпасыс А. Мошевлӧн

Небӧгсӧ дасьтiсны:
Н. Красильникова, И. Митюшев, Н. Митюшева

Коркасӧ мичмӧдӧма А. Крохалевлӧн да Г. Лисецкӧйлӧн югӧрпасъясӧн

Личкӧма-лэдзӧма Вяткаын.

Всеобщая декларация прав человека в картинках
Адаптированное издание на коми языке.
Рисунки А. Мошева

Издательская группа:
Н. Красильникова, И. Митюшев, Н. Митюшева

В оформлении обложки использованы фотографии
А. Крохалева и Г. Лисецкого

Изд. лицензия ЛР № 010119 от 23.04.1998 г.

Сдано в набор 23.04.2001. Подписано к печати 23.05.2001.
Бумага мелованная. Формат 70x100 $^1/_{16}$. Гарнитура Times New Roman Cyr.
Печать офсетная. Усл. печ. л. 3,78. Тираж 5000. Заказ 3254. 2001 г.

КОГУП «Кировская областная типография»,
610000, г.Киров, Динамовский пр., 4.

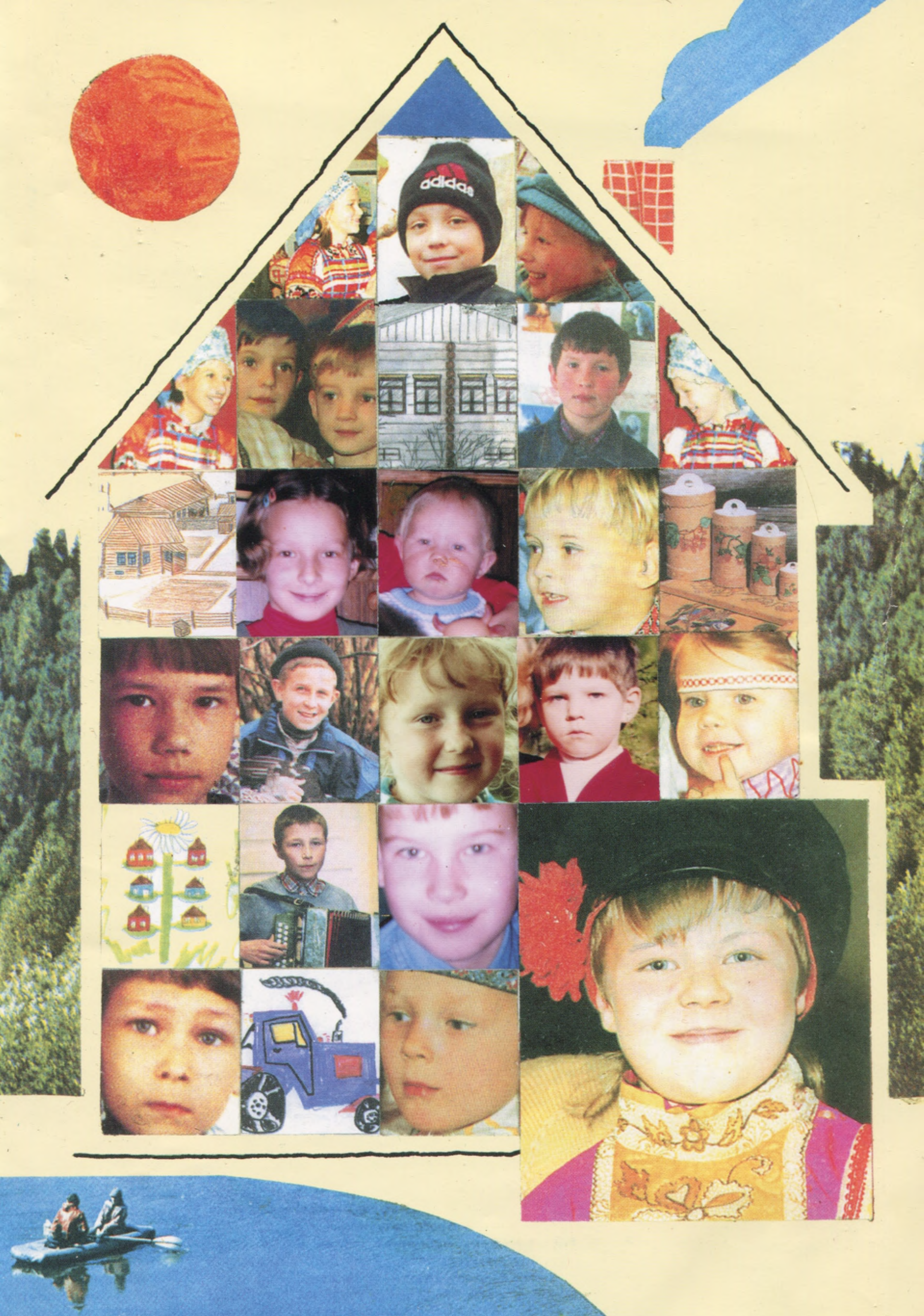
adidas

Мортлысь инӧдъяс видлалан-доръян котырлӧн 45-ӧд чукӧртчӧм дырйи помшуӧмысь

МЕДТӦДЧАНА ВӦЗЙӦМЪЯС:

Морт инӧдъяс йылысь ӦКК-са юӧртанін.

1.

Морт инӧдъясӧн сетӧмторсӧ войтыр вежӧрӧ вужйӧдӧмыс да йӧз кост олӧмӧ пыртӧмыс абу ӧти лунъя удж. Колӧны бур сяма, вежӧра йӧз, да медым канмуыс (государствоыс) быд ног отсалӧ налы.

2.

Быд войтырлы морт инӧдъяс йылысь колӧ юӧртны мам кывнас кокньыда гӧгӧрвоӧдӧмӧн да олӧмыскӧд топыда йитӧмӧн.

3.

Морт инӧдъясӧ велӧдӧмыс мед эськӧ вӧлі пыртӧма быд велӧдчанінӧ. Морт инӧдъясӧ став велӧдысьыслы колӧ кутны бур йитӧд колана йӧз котыркӧд, медым ӧтвылысь лӧсьӧдны туйвизь да велӧданног.